

Rosta Miklós,
a Budapesti Corvinus Egyetem Közgazdaságtan Intézetének egyetemi docense

E-mail: miklos.rosta@uni-corvinus.hu

A POLITIKAI KAPITALIZMUS FELEMELKEDÉSE ÉS ANNAK
HATÁSAI*

A jelen és a közeli jövő gazdasági és politikai helyzetét a politikai kapitalizmus felemelkedése fényében vizsgálom. Előrebocsátom: a tanulmányom nem értékmertes, a magam részéről a liberális demokráciát mint politikai rendszert és a piaci versenyen alapuló kapitalizmust támogatom, mert meggyőződésem, hogy a kettő együttesen szolgálja leginkább az emberi jólét kiteljesedését. Napjainkban azonban mindkettő támadások alatt áll.

A politikai kapitalizmus fogalma Max Webertől származik. Weber (1987:180-181) a kapitalista profitszerzés hat típusát különbözteti meg, amelyek közül hármat tekint politikai kapitalizmushoz köthetőnek. Azok vonásait történeti példákon mutatja be. A politikai kapitalizmus minden esetben a politikai hatalom birtokosainak erőszak-monopóliumára épül, amely egyéni érdekeik érvényesülését biztosítja. Mint profitszerzési mód, nem a javak megtermelése áll a fókuszában, hanem a mások által megtermelt javak (re)disztribúciója, azaz az erőforrások a termelőktől a politikai és gazdasági elit felé áramlanak. Ezeket a nem piaci alapokon nyugvó profitszerzési formákat Weber a piac szemszögéből nem tartotta racionálisnak, mert nem veszik figyelembe a társadalom szélesebb rétegeinek szükségleteit.

Weber ókori és középkori példái jól kiegészíthetők mai magyar példákkal, amikor Matolcsy Ádám (Matolcsy György jegybankelnök fia) és köre a Magyar Nemzeti Banktól nyer el óriásberuházásokat, Tiborcz István (Orbán Viktor veje) és köre szálloda-, ingatlan- és bankbirodalmat hoz létre, Balásy Gyula (Rogán Antalhoz, a Miniszterelnöki Kabinetirodát vezető miniszterhez köthető vállalkozó) és köre a nemzeti konzultáció lebonyolítására és állami kommunikációra szűk egy évtized alatt 1360 milliárd feletti összeget kap a kormányzattól (444.hu, 2024). Ezek a 2010 utáni magyar példák jól mutatják, hogy a politikai kapitalizmus megerősödésével egyes gazdasági szereplők a politikai kapcsolatok révén szisztematikusan kizsák-

* A kézirat 2025. február 7-én érkezett a szerkesztőségbe.

<https://doi.org/10.47630/KULG.2025.69.1-2.135>

mányolják a társadalomnak nem az elithez tartozó tagjait. Az általuk végzett gazdasági tevékenységek a társadalom szempontjából nézve tökéletesen irracionális módon valósulnak meg, de maguk számára óriási nyereséget termelnek.

Weber szintén irracionálisnak tekinti a politikai alapon, spekulatív módon létrehozott profitszerzési lehetőségeket, amelyek a javak előteremtése szempontjából valóban tökéletesen irracionálisnak tekinthetők. A magyar gazdaságban hasonló jelenségeknek lehetünk tanúi, amikor Mészáros Lőrinc (Orbán Viktor miniszterelnök gyerekkori barátja) először olcsón megveszi, majd drágán eladja a magyar államnak a Mátrai Erőművet (444.hu, 2020), vagy amikor a Tiborc István és Garancsi István nevével fémjelzett ingatlanfejlesztéseket az állam 700 milliárd forintértében – szakértők szerint irreálisan nagy felárral – megvásárolja (Forbes, 2024), vagy amikor Jászai Gellért (Mészáros Lőrinc jó barátja) vállalata, a 4iG az állam anyagi támogatásával megkaparintja a Vodafone Magyarország Zrt.-t. A cég tisztán állami hitelből vásárolt meg 51 százalékot, 49 százalékot az állam közvetlenül vett meg (portfolio.hu, 2023).

A történelmi politikai kapitalizmus a gyarmatok és a rabszolgák kizsákmányolására és a nemesfémek országon belüli felhalmozására törekedett, és a kereskedelmi egyenleg pozitív mérlegével kívánta a gazdasági szuverenitást megalapozni. Ez a gondolkodásmód fedezhető fel nemcsak az Orbán-kormány gazdasági elveiben („gazdasági szuverenitás”), de Donald Trump amerikai elnök gazdaságpolitikájában, sőt külpolitikájában is. Ez a modernkori merkantilizmus, amely a szabad kereskedelem ellensége, alapvetően antiliberális gazdaságpolitikának tekinthető (Snyder, 2024).

A kapitalista rendszereken belül Milanovic (2021:24) önálló gazdasági altípusnak tekinti a liberális meritokratikus kapitalizmust és a politikai kapitalizmust. Szerinte a liberális meritokratikus kapitalizmusra a profitszerzés módjánál a piaci koordináció dominanciája jellemző, a javak és szolgáltatások elosztásánál meritokratikus elvek valósulnak meg, a társadalmi mobilitásnál pedig liberális elvek. Erre a rendszerre az Amerikai Egyesült Államokat hozza fel példának. A politikai kapitalizmust mint a kapitalizmus másik altípusát a következők jellemzik Milanovic (2021:138) szerint: hatékony bürokrácia, a jogállamiság hiánya, az állam autonóm szerepe a gazdaságban. Ezeket a jellemzőket egészíti ki a mindent átható korrupció. Erre az altípusra a legjobb példa Kína.

Nem érték egyet Milanoviccsal, mert az Egyesült Államok gazdaságában is kimutathatóak a politikai kapitalizmus jellemzői (Kolko, 1967; Holcombe, 2018), illetve Kína gazdasági rendszerében is egyértelműen megtalálhatóak a liberális

meritokratikus kapitalizmus vonásai, bár kétségtelen, hogy az arányok különbözők. Meglátásom szerint minden kapitalista rendszer DNS-e egyszerre tartalmazza a liberális meritokratikus (piaci) és a politikai kapitalizmus genetikai kódjait, így minden létező rendszer mindkettővel egyszerre jellemezhető. Azt azonban, hogy az adott rendszer meghatározó működési elve mi lesz (azaz az erőforrásokat piaci verseny keretében osztják szét vagy politikai kapcsolatokon keresztül) az határozza meg, hogy az aktuális társadalom és annak vezető politikai és gazdasági elitejé melyik működési módot támogatja. Az elit számára a politikai kapitalizmus mindig vonzó választás, hiszen stabilizálhatja a status quót, biztonságos és kiszámítható környezetet teremt, amelyben az ő preferenciái erősebben érvényesülnek. Az erős piaci és politikai verseny valóban instabilitást, kiszámíthatatlanságot és bizonytalanságot szül, mert például hirtelen jövő innovatív ötletek elsöpörhetnek preferált vállalatokat, az új politikai mozgalmak átvehetik a politikai hatalmat. A politikai kapitalizmus korlátait egyrésztől a liberális demokrácia intézményei biztosítják (jogállamiság, politikai és állampolgári szabadságjogok, magántulajdon védelme, szabad, titkos, általános, egyenlő és fair választás), másrésztől az informális intézmények – hagyományok, normák, tradíciók –, amelyek meghatározzák, hogy a társadalom többsége milyen politikai és gazdasági rendszert hajlandó elfogadni. Nincs olyan ország, amelyik esetében kizárható lenne, hogy a kapitalizmusnak akár az egyik, akár a másik hajlama váljék dominánssá annak működése során.

A politikai kapitalizmus – amelyet röviden úgy definiálhatunk, mint profitszerzés nem piaci koordináció által – ma szerte a világban újra hódít (Vahabi, 2023). Történelmi tapasztalatok és a mai gazdasági folyamatok vizsgálata alapján megállapíthatjuk, hogy a politikai kapitalizmus felnagyítja a kapitalizmus immanens rossz tulajdonságait (erőteljes társadalmi polarizáció, monopolizáció, a politikai és gazdasági hatalom extrém koncentrációja), a természetéből következő jó tulajdonságait pedig visszaszorítja (a leginnovatívabb, leghatékonyabb szereplő tudja a piaci igényeket kiszolgálni és ezáltal nyereségre szeret tenni). A politikai kapitalizmus nem új jelenség, de a 21. század második évtizedében látványosan megerősödött, és számos országban képes volt alapvetően megváltoztatni a kapitalizmus működését. A piaci kapitalizmus jellemzőit, amelyek sokáig dominánsak voltak, sok országban háttérbe szorította. A világ döntő részén – Kínában, Oroszországban, a legtöbb ázsiai, latin-amerikai és afrikai országban – sosem létezett ugyan a nyugati típusú (racionális) piaci kapitalizmus, de Magyarországon a rendszerváltás után ez volt kialakulóban. Most pedig az Európai Unió tagállamai közül nálunk láthatjuk a politikai kapitalizmus legerősebb előretörését, olyannyira, hogy ma már a politikai kapitalizmust

tekinthetjük a domináns profitszerzési formának, minden rá jellemző piactorzító hatásával. A politikai kapitalizmus az állam rabul ejtésével jár együtt, egy szűk érdekcsoport – hazánkban a miniszterelnök közvetlen környezete – az államot (az állam mindhárom hatalmi ágát, azaz a végrehajtóit, a törvényhozóit és az igazságszolgáltatást) eszközként használja politikai és gazdasági hatalmának maximalizálására. Ennek során az állami szuverenitás és a magántulajdon összefonódik. Így már teljesen érthető, miért is olyan fontos Orbán Viktor miniszterelnöknek a szuverenitás hangsúlyozása: ez az ő korlátlan hatalmának alapköve. A tulajdonjogok is új értelmet nyernek egy ilyen rendszerben. Nem lehet eldönteni, hogy valójában ki, minek a tulajdonosa. Vajon Szíjj László birtokolja a NER luxusjachtját (az ő vállalkozása könyvelésében szerepel), vagy azok a politikai szereplők (például miniszterek), akik a nyaralásukra használják (atlatszo.hu, 2020).

A politikai kapitalizmus megerősödése összekapcsolódik az információs autokráciák (Guriev & Treisman, 2019) megerősödésével. Mind a politikai, mind a gazdasági rendszer radikálisan átalakul – ez történik a világ számos országában –, a liberális értékek mindkét rendszerben háttérbe szorulnak. Az információs autokráciák jellemzője, hogy puha elnyomást alkalmaznak, azaz formálisan imitálják a liberális demokráciák intézményeit, de valójában kiüresítik azokat. Emellett megszüntetik a szabad sajtót, az értelmiséget, amely átlátja a rendszer működését, elbarikádozzák a társadalom többi részétől, a társadalom szélesebb rétegeit belső és külső ellenségekről szóló álhírekkel folyamatosan félelembe tartják, miközben magukat a társadalmi jólét letéteményeseinek, kompetens vezetőknek mutatják be. Az információs autokráciák mindig populisták (de a populisták nem mindig információs autokraták), és elutasítják a liberális szabadságjogokat, amelyek korlátoznák a vezér hatalmát. Magyarország biztosan a legstabilabb és leginkább kiépült információs autokrácia Európában, hiszen a mintaországok, Oroszország és Törökország az elmúlt időszakban diktatúrává váltak, amelyek már nem is imitálják a demokratikus működést.

Liberális elvek nélkül azonban nem beszélhetünk jól működő demokráciáról, és nem beszélhetünk modern (nyugati) kapitalista rendszerről sem. Ahol a liberális demokráciák meggyengülnek, ott a kapitalizmus működése is módosul, a profitszerzés súlypontja áthelyeződik, a politikai kapcsolatok szerepe felértékelődik, a politikai kapitalizmus hajlamai erősödnek. A kauzalitás iránya azonban nem egyirányú, hanem oda-vissza hatás érvényesül. A kapitalizmus növekvő negatív tulajdonságai olyan társadalmi folyamatokat indíthatnak el, amelyek erodálhatják a liberális demokráciába vetett bizalmat.

A politikai kapitalizmus és az információs autokráciák felemelkedésének kiváltó okai sokszínűek – főleg azért, mert a kapitalizmussal és a liberális demokráciával szemben megfogalmazott kritikák jogosak. A politikai kapitalizmus hajlamainak megerősödése a gazdaságban több okra vezethető vissza, ezek közül csak néhányat emelek ki. A kapitalizmus működése társadalmi egyenlőtlenséghez és állandósuló munkanélküliséghez vezet, amely minden kapitalista rendszer immanens hajlama, de jó gazdaságpolitikával kordában tartható. Ezeket a negatív hajlamokat a 21. század elején a globalizáció és a technológia radikális változása felerősítette. E két robbanásszerű folyamat jelentősen átalakította a társadalom tagjai közötti erőviszonyokat, így az intézményrendszerek, amelyek alapvetően stabilitásra törekuszenek, nem tudták lekövetni ezeket az igencsak gyors változásokat. A sajtószabadságot védelmező intézmények képtelenek a közösségi médiát, a forradalmian új technológiai és kommunikációs platformokat szabályozni, főleg ha azok szabályozása szembe megy egy másik értékkel, a magántulajdon védelmével. Mit tehetünk, ha Elon Musk megvásárolja az X-et (Twittert), és átalakítja a működését az általa képviselt antiliberális értékek mentén? Mit tehetünk, ha Mark Zuckerberg eltörli a Facebook azon szabályait, amelyek az álhírektől védték a felhasználókat, vagy a TikTok kínai tulajdonosa, a ByteDance a saját gazdasági érdekei érvényesítésével kiszolgálja a kínai állam kívánságait, és politikai szempontok alapján befolyásolja sok százmillió felhasználói tábort bárhol a világon (lásd román elnökválasztás)? A médiát mint negyedik hatalmi ágat különben is egyre inkább foglyul ejti a gazdasági elit, hogy politikai hatalomra tegyen szert, vagy kiszolgáljon számára előnyöket biztosító politikai érdekeket, gondoljunk Berlusconi vagy a mostani amerikai választás esetén Jeff Bezosra, az Amazon tulajdonosára, aki a *Washington Post* tulajdonosaként korlátozta a lap politikai véleménynyilvánítását (Ft.com, 2024). A kapitalizmus győztesei globális szupergyőztesekké váltak, akik gazdasági hatalmukat opportunista módon használták, míg a társadalom többsége még hátrányosabb helyzetbe került (Case & Deaton, 2021; Scheiring et al., 2024).

A fiatal liberális demokráciák immunrendszere gyenge, nem képesek megvédeni magukat az autokratikus erőktől, lásd Orbán, Erdogan, Putin, Kaczyński, Netanjahu, Fico, Babiš vagy Modi felemelkedését. Azonban a jobboldali populista politikai pártok a stabil, több száz éves hagyománnyal rendelkező liberális demokráciákat is erőteljesen támadják, gondoljunk rögtön Donald Trump másodszori hatalomra jutására az Amerikai Egyesült Államokban vagy Franciaországban Le Pen, Olaszországban Meloni, Ausztriában Kickl, Hollandiában Wilders vagy Németországban Weidel megerősödésére. Azok a személyek, akik a liberális demokrácia in-

tézményrendszereit jelenleg leépítik, liberális elvek mentén szerveződött gazdaságban és politikai rendszerben tettek szert akkora hatalomra, amellyel képesek magát a rendszert felszámolni vagy jelentősen átalakítani.

E folyamat sok okra vezethető vissza, de felgyorsulásához a liberális értékek válsága mindenképpen hozzájárult. A liberalizmus és a demokrácia között meghúzódó ellentétre, úgy tűnik, nem sikerült megfelelő gyógyírt találni, legalábbis a társadalom széles rétegei így élik meg az elmúlt évtizedek tapasztalatait. A neoliberais gazdaságpolitika negatív gazdasági hatást gyakorolt a középosztály és a szegénységben élők megélhetési helyzetére és önbecsülésére, a liberális értékek – a társadalom jelentős csoportjainak értékrendjével nem összeegyeztethető módon történő – erőltetése pedig meggyengítette a liberális demokráciát, és utat nyitott az információs autokráciák előtt. A két folyamat – a politikai kapitalizmus és az információs autokráciák felemelkedése – szorosan összefügg, és kölcsönösen erősíti egymást. A folyamatot erősíti, hogy az információs autokráciák szoros hálózatba szerveződve osztják meg „jógyakorlataikat” egymással (Applebaum, 2024).

Az egyik legfontosabb és intellektuálisan legizgalmasabb kérdés ma Magyarországon, hogy egy feltételezett kormányváltás esetén az új, demokratikus kormánynak milyen lépéseket kell tennie, hogy stabilizálja a liberális demokráciát és a piaci alapú kapitalizmust. A kérdés nem arra vonatkozik, hogy miként szerzi meg a hatalmat, hanem arra, hogy azzal miként sáfárkodik.

A liberális demokrácia értékeit elfogadó politikusok feladata – ha visszakerülnek a hatalomba – roppant összetett és kockázatos, hiszen a morális értékeket semmibe vevő autokrata erőkkel állnak majd szemben, akik a hatalomért bármilyen eszközt hajlandóak bevetni. A liberális demokrácia védelmezői számára egy út létezik: az, ha erőt mutatnak, és akár az általuk követett liberális elvek némelyikének a megsértésével bontják le a már kiépült információs autokrácia és a hozzá kötődő politikai kapitalizmus intézményrendszerét és informális hálózatát. A feladat nagyságára és nehézségére a lengyel Tusk-kormány küzdelméből vonható le számos következtetés. A jelen tanulmány terjedelmi korlátai miatt nincs módom elemezni azokat a lépéseket, amelyek szükségesek és elégségesek lennének ahhoz, hogy Magyarországon újra nyugati típusú, racionális, piaci erőkre építő kapitalista gazdasági rendszer alakuljon ki, és újra liberális demokráciaként tekinthessünk a politikai rendszerére. Egy ilyen sorvezető kidolgozása és megvitatása azonban az értelmiség legfontosabb feladata, mert fel kell készülnie egy potenciális kormányváltásra. A legfontosabb, hogy a gazdasági és politikai elit összefonódását korlátozzuk, a hatalom túlzott koncentrációját radikálisan csökkentjük.

A politikai kapitalizmussal és információs autokráciával jellemezhető rendszer versenyellenes, monopóliumpárti, szelektíven avatkozik be a gazdaságba, az önérdeteket részesíti előnyben a közérdekkel szemben. Egy ilyen rendszer politikai és gazdasági elitje félti a hatalmát a versenytől, így innováció- és fejlődésellenes. Azok az országok fognak megerősödni gazdaságilag a 21. század második felében, amelyek képesek a politikai kapitalizmus erőit háttérbe szorítani, és a piaci kapitalizmus ösztönző mechanizmusaira támaszkodva újraépíteni a gazdaságukat. Ezen országokban a gazdasági és politikai verseny erősödni fog, és felgyorsul az innováció.

Magyarország esetében optimizmusra adhat okot, hogy az orbáni információs autokrácia már mérhetően veszít népszerűségéből, lejtmenetbe került. A békés, választások útján történő hatalomátadásban ugyan szkeptikus vagyok, de abban nem, hogy ez így vagy úgy, már középtávon is megtörténik. Az Orbán-rendszer elérte gazdasági korlátait. Kína és az Amerikai Egyesült Államok gazdasági szembenállása és versengése nem teszi lehetővé, hogy rendszere hosszú távú külső finanszírozásban bízjon. Elveszett ugyan tizenöt év, amikor fel lehetett volna gyorsítani Magyarország felzárkózását a nyugat-európai országokhoz, sőt szegényszemre régiós versenytársainktól is lemaradtunk, de történelmi mértékkel nézve ez rövid táv. A lehetőség továbbra is adott, hogy Magyarország stabil liberális demokrácia és jól működő kapitalista ország legyen.

Hivatkozások

- 444.hu (2020). *Az eddig ismertnél négyszer többre fajhatott a Mátrai Erőmű a magyar államnak*. <https://444.hu/2020/07/28/az-eddig-ismertnel-negyszer-tobbe-fajhatott-a-matrai-eromu-a-magyar-allamnak>
- 444.hu (2024). *Kilenc év alatt 1360 milliárd ment el a Rogán-féle központosított kommunikációra*. <https://444.hu/2024/02/19/kilenc-ev-alatt-1360-milliard-ment-el-a-rogan-fele-kozpontosított-kommunikációra>
- Applebaum, A. (2024). *Autocracy, Inc: The dictators who want to run the World*. Random House.
- Atlatszo.hu (2020). Szijjártó Péter külügyminiszter Szíjj László adriai luxusjachtján bekkeli ki a fehérorosz válságot. <https://atlatszo.hu/kozpenz/2020/08/18/szijjarto-peter-kulugyminiszter-szijj-laszlo-adriai-luxusjachtjan-bekkelki-ki-a-feherorosz-valsagot/>
- Case, A., & Deaton, A. (2021). *Deaths of Despair and the Future of Capitalism*. Princeton University Press, New Jersey.
- Forbes.hu (2024). *600 helyett 700 milliárdot fizet az állam a NER-es építőcég irodaházaiért*. <https://forbes.hu/uzlet/tiborcz-istvan-nem-tud-hibazni-600-helyett-700-milliardot-fizet-az-allam-az-irodahazakert/>
- Ft.com (2024) *Jeff Bezos defends 'principled decision' to block Washington Post endorsement of Kamala Harris*. <https://www.ft.com/content/77288b85-8a38-4f62-9717-3eeff5fbbaa7>
- Guriev, S., & Treisman, D. (2019). Informational autocrats. *Journal of Economic Perspectives*, 33(4), 100–127. <https://doi.org/10.1257/jep.33.4.100>

- Holcombe, R.G. (2018). *Political Capitalism: How economic and political power is made and maintained*. Cambridge University Press, New York.
- Kolko, G. (1963). *The Triumph of Conservatism*. Quadrangle, Chicago.
- Milanovic, B. (2021). *Egyedül a kapitalizmus. A világot uraló rendszer jövője*. Osiris, Budapest.
- Portfolio.hu (2023). *Megvan az ár: 660 milliárd forintos tranzakció lesz a Vodafone Magyarország felvásárlása*. <https://www.portfolio.hu/uzlet/20230109/megvan-az-ar-660-milliard-forintos-tranzakcio-lesz-a-vodafone-magyarorszag-felvasarlasa-2-589148>
- Scheiring G., Serrano-Alarcón, M., Moise, A., McNamara, C., & Stuckler, D. (2024). The Populist Backlash Against Globalization: A Meta-Analysis of the Causal Evidence. *British Journal of Political Science*, 54(3), 892–916. <https://doi.org/10.1017/S0007123424000024>
- Snyder, R. S. (2024). Realist or Just Anti-Liberal? Trump's Foreign Policy in Retrospect. *International Journal*, 79(1), 79–95. <http://doi.org/10.1177/00207020241234245>
- Vahabi, M. (2023). *Destructive Coordination, Anfal and Islamic Political Capitalism. A New Reading of Contemporary Iran*. Springer.
- Weber, M. (1987). *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai I. Szociológiai kategóriáiban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest